

Байкенжина К.А., доценті, заң ғылымдарының кандидаты

Мусахан П.Б., магистрант

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қазақстан

ШЕТЕЛДІК ЗАҢНАМА БОЙЫНША ЗОРЛАУ ҚЫЛМЫСЫ ҮШІН ЖАУАПТЫЛЫҚ

Зорлау-жыныстық бостандық пен жыныстық тұтастыққа қол сұғатын ең көп таралған және ауыр жыныстық қылмыстардың бірі. Сонымен қатар, бұл әрдайым негізгі ғана емес, сонымен қатар қосымша объектіге де қол сұғатын қылмыстық әрекеттердің бірі. Бұл жағдайда қол сұғылатын объект әйел адамның өмірі, денсаулығы болуы мүмкін, өйткені жәбірленушінің денсаулығының нашарлауы, психикалық жарақаты немесе қайтыс болуы жиі кездеседі. Жоғарыда айтылғандай, бұл әрекет қылмыстық құқықтың ең көне көздеріне белгілі болды және қазіргі уақытта әлемнің барлық елдерінің қылмыстық заңнамасында бекітілген. Алайда, қазіргі шет мемлекеттерде жыныстық қылмыстар үшін қылмыстық жауапкершілік әр түрлі реттеледі, бұл қазақстандық заңнаманы жетілдіру үшін шетелдік оң тәжірибені зерделеуге күмәнсіз қызығушылық тудырады.

Францияның Қылмыстық кодексіне сәйкес, зорлау дегеніміз-басқа адамға қатысты зорлық-зомбылық, мәжбүрлеу, қорқыту немесе алдау арқылы жасалған кез-келген жыныстық әрекет. Осылайша, Франция ҚК-де қамтылған зорлау ұғымы ҚР ҚК-нің 120-бабында көзделген табиғи нысандағы жыныстық актіні ғана емес, сондай-ақ сексуалдық сипаттағы басқа да әрекеттерді, оның ішінде ҚР ҚК-нің 121-бабында көрсетілген әрекеттерді қамтиды. Демек, әйел мен ер адам жәбірленуші болып танылуы мүмкін. Франция ҚК-нің 222-223-бабына

сәйкес бұл әрекет 15 жылға қылмыстық жазаға тартылады. Зорлаудың сараланған түрі, атап айтқанда егер ол жасалса:

- 15 жасқа толмаған адамға қатысты;

- орындаушыға белгілі немесе анық белгілі адамға қатысты дәрменсіз жағдайына, жасына, ауруына, психикалық немесе дене кемістігіне, жүктілігінің жай-күйіне байланысты;

- табиғи, заңды, асырап алушы туысы немесе жәбірленушіге иелік ететін кез келген адам;

- орындаушы немесе көмектесу мақсатында әрекет ететін адамдар;

- жәбірленуші қылмыстық әрекеттерді орындаушымен телекоммуникациялық желілерді пайдалану арқылы жіберілген хабарламаларды тарату нәтижесінде байланысқа түссе және т.б. жыныстық әрекеттер жасаса, ол 20 жыл мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады [1, 246].

Егер іс-әрекет жәбірленушінің өліміне әкеп соқса немесе ол азаптаулар мен қатыгездік әрекеттер жасау арқылы жүзеге асса, тиісінше 30 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айырумен немесе өмірлік бас бостандығынан айыру жазасы тағайындалады. Айта кету керек, телекоммуникация желілерінің ғылыми - техникалық прогресі мен эволюциясына байланысты саралану белгісі үлкен қызығушылық тудырады, бұл адамның белгісіз адамдарға бағытталған хабарламаларды тарату нәтижесінде телекоммуникациялық желілерді пайдалану нәтижесінде кінәлімен байланысқа түсуі. Македония және Исландия сияқты елдерде осы санаттағы қылмыстарға қарсы қылмыстық-құқықтық күрес тәжірибесін жинақтады.

Неміс заң шығарушылары жыныстық қатынасқа мәжбүрлеу арқылы: зорлауды: «әйел адамның өмірі мен денсаулығына нақты қауіп төндіретін күш қолдана отырып немесе жәбірленушінің дәрменсіз жағдайын пайдалана отырып, жәбірленушінің жыныстық әрекеттеріне төзуге мәжбүр етеді» деп түсінеді. ГФР-ның ҚК бұл қылмыс 1 жылдан кем емес мерзімге, ал аса ауыр

жағдайларда 2 жылдан кем емес мерзімге бас бостандығынан айырумен жазаланады, егер:

- адам жәбірленушімен бірге тұрады немесе оған ұқсас жыныстық әрекеттерді жасайды немесе оны өзіне қатысты ұқсас әрекеттерді жасауға мәжбүр етеді, әсіресе оны қорлайтын, егер мұндай әрекеттер жыныстық бостандықпен байланысты болса;

- алдын ала келіскен топ жасаған болса.

Егер тұлға:

- өзімен бірге қару немесе басқа қауіп төндіретін затты пайдалану мақсатында алып жүрсе;

- жәбірленушінің қарсылығын болдырмау немесе тойтару үшін пайдаланылуы мүмкін басқада зат немесе құралдары болса;

- өз іс-әрекетімен жәбірленушіні денсаулығына ауыр зиян келтіру қаупіне душар етсе, кем дегенде 3 жылға бас бостандығынан айыру жазасы тағайындалады [2, 786].

Қылмыс жасаған адамға 5 жыл мерзімге дейінгі бас бостандығынан айыру түріндегі жаза қолданылады, егер

- қаруды немесе басқа қауіпті заттарды қолданса;

- жәбірленушіге ауыр дене жарақатын салып немесе өлім қаупін тудырса.

Егер зорлау нәтижесінде абайсыздықпен жәбірленушінің өліміне әкеп соқтырса, онда қылмыс жасаушы тұлға өмір бойы бас бостандығынан айыру немесе кемінде 10 жыл мерзімге бас бостандығынан айыру түрінде жазаланады. ГФР ҚК кәмелетке толмағандар мен жас балаларға қатысты зорлау қылмысын жасаудың сараланған белгілерін қамтымайды, алайда бұл бөлімінде балалардың әртүрлі санаттарына қатысты жыныстық әрекеттер үшін жауапкершілікті көздейтін бірқатар баптар бар:

- қамқоршыларға қатысты жыныстық әрекеттер (16 жасқа дейін және 18 жасқа дейін). Бұл әрекеттің субъектісі-жасөспірімге оқыту, әлеуметтік қамқорлық, тәрбие беру үшін сеніп тапсырылған адам, оның ішінде қандас

немесе асырап алушы ата-ана (1-тармақтың 1-бөлігі) немесе еңбек немесе лауазымына тәуелді болған адам.

- 14 жасқа толмаған адамға қатысты жыныстық әрекеттер.

Бас бостандығынан айыру мерзімі 6 айдан 10 жылға дейін, ал ауыр емес жағдайларда-5 жылға дейін немесе айыппұл салынады, егер балаларға қатысты аса ауыр жыныстық әрекеттер жасалса (бірнеше адам жасаған, топтық әрекеттер, қайталану). [3, 1126]. Ерекше сараланған құрамға баламен жыныстық әрекеттер жасау нәтижесінде балаға абайсызда өлім келтіру (өмір бойы бас бостандығынан айыру немесе кемінде 10 жыл мерзімге бас бостандығынан айыру) жатады.

Англияда зорлау қылмыстары үшін жауапкершілік 2003 жылғы жыныстық қылмыс туралы Заңмен қарастырылған, ол жыныстық қылмыстар үшін қылмыстық жауапкершілік туралы ережелер кодексі болып табылады. Бұл заңда алғаш рет жыныстық қылмыстардың заңнамалық анықтамалары ғана емес, сонымен бірге жазаланатын әрекеттердің ауқымы едәуір кеңейтілді.

Сонымен қатар, осы актінің қабылдануымен некеде зорлау мүмкіндігі туралы мәселе шешілді, ол ұзақ уақыт бойы 18-ші ғасырда тұжырымдалған ұстанымнан шешілді, оған сәйкес күйеуі әйелін зорлай алмайды деп ойлады, өйткені үйленуге келісім бере отырып, әйелі ол туралы мәселе қоя алмайды.

2003 жылғы заң балаларға қарсы жыныстық қылмыстардың 17 түрін анықтайды, олар былайша жүйеленген. Бірінші топқа 13 жасқа дейінгі баланы зорлау, балаға жыныстық шабуыл жасау, 13 жасқа дейінгі баланы жыныстық қатынасқа мәжбүрлеу және қоздыру кіреді. Айта кету керек, бұл қылмыстардың құрамы ересектерге қатысты осындай қылмыстарды жасағаны үшін жауапкершілікті көздейтін қылмыстардың құрамына ұқсас жасалған.

Бұл қылмыстар үшін жазалар 6 айлық түрмеден немесе (және) айыппұлдан бастап өмір бойына бас бостандығынан айыруға дейін (зорлау, ену арқылы шабуыл).

Келесі топ балаға қатысты жыныстық әрекеттерден, осындай әрекеттерді жасауға мәжбүрлеуден немесе арандатудан, баланың қатысуымен осындай

әрекеттерді жасаудан және т.б. тұрады. Жекелеген топтарға қорғаншыларға, қамқоршыларға және өз кәсібіне сәйкес балаларды (тәрбиешілер, мұғалімдер), сондай-ақ 18 жасқа толмаған адамдарға қатысты отбасы мүшелерін қадағалауға міндетті адамдарға қатысты жасалған ұқсас қылмыстар кіреді. Соңғы жағдайда бұл тек ата-аналар ғана емес, сонымен бірге жәбірленушімен бірге тұратын, оны оқытумен, қадағалаумен айналысатын ағалары мен апалары, асырап алушы ата-аналары, немере және өгей әпкелері мен ағалары және т.б. болуы мүмкін. Осылайша, Англияның қылмыстық заңнамасы қылмыстың осы түрін егжей-тегжейлі реттеді.

Жапонияның Қылмыстық кодексіне сәйкес, зорлау азғындық және қос некеден тұратын қылмыстарға жатады. Осы актінің 177-бабына сәйкес « он үш жасқа толған әйел жынысты адамға күш қолдану немесе қорқыту жолымен қиянат жасаған адам зорлау қылмысын жасаған деп танылады және екі жылдан кем емес мерзімге мәжбүрлі еңбекпен бас бостандығынан айыруға жазаланады. Он үш жасқа толмаған әйел адамға қатысты зорлық жасаған адам да жазаланады».

Егер аталған іс-әрекетті іске асыру нәтижесінде жәбірленуші қайтыс болса немесе оған дене жарақаты келтірілсе, онда кінәлі адам мәжбүрлі еңбекпен немесе кемінде 3 жыл мерзімге бас бостандығынан айыру түріндегі жаза алады. Сонымен қатар, осы елдің заңнамасы 13 жасқа толған және жетпеген ер адамға да, әйелге де қатысты зорлық жасалуы мүмкін азғындық әрекеттер сияқты ұғымды қолданады.

Қытай Халық Республикасының Қылмыстық кодексі әйелге 3 жылдан 10 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру түріндегі жауапкершілікті көздейді. 14 жасқа толмаған қызға қатысты зорлау азғындық әрекеттер ретінде қарастырылады. Осындай әрекеттер 10 жылдан астам мерзімге бас бостандығынан айыруға немесе өлім жазасына жазаланады, егер:

- аса қатыгездікпен жасалса;
- бірнеше рет зорлау немесе азғындық әрекеттер жасалса;
- қоғамдық орында зорлау орын алса;

- екі немесе одан да көп адам кезекпен жасаған болса;

-жәбірленушіге жарақат келтіру, өлімнің немесе басқа да ауыр зардаптардың басталуы болса.

Шет елдердің қылмыстық заңнамасын талдау қаралып отырған қылмыс үшін баламасыз жаза бас бостандығынан айыру болып табылатынын көрсетеді. Кейбір мемлекеттерде өлім жазасы жауапкершіліктің жалғыз немесе балама түрі ретінде белгіленген. Сингапур, Үндістан сияқты елдерде қосымша жауапкершілік шарасы ретінде айыппұл, ал Кенияда, Суданда дене жазасы қарастырылған. Зорлау және оның сараланған түрлері үшін бас бостандығынан айырудың жоғарғы және төменгі мерзімдері өте кең таралған.

Зорлаудың қарапайым құрамы жағдайында бас бостандығынан айырудың ең ұзақ мерзімі: 5 жыл КХДР, Қазақстан, Украина, Эстония; 6 жыл РФ, Швеция, Финляндия; 7 жыл Латвия, Беларусь, Литва, Грузия; 8 жыл Болгария, Қырғызстан, Венгрия; 10 жыл Алжир, Бразилия, Австрия, Италия, ҚХР, Польша, Швейцария, Румыния; 12 жыл Нидерланды, Испания, Андорра, Парагвай, Индонезия; 14 жыл Австралия (Жаңа Оңтүстік Уэльс штаты); 15 жыл Колумбия, Франция; 16 жыл Коста-Рика, Исландия; 20 жыл Тайланд, Сингапур, Кот-д'Ивуар; 25 жыл Нью-Йорк; 30 жыл Бруней; өмір бойы бас бостандығынан айыру Үндістан, Англия, Кения, Филиппин. Иран, БАӘ-де мұсылмандық құқық бойынша өлім жазасы түрінде жаза тағайындалуы мүмкін (тас лақтыру арқылы).

Қаралып отырған қылмыстың сараланған құрамы үшін ең ұзақ мерзім мынадай түрде белгіленген: 10 жыл – ҚР, Литва, Украина, Швеция; 12 жыл – Польша, Бразилия; 15 жыл - Испания, Куба, Австрия, Вьетнам; 20 жыл – Франция, Бельгия, Аргентина; 21 жыл - Норвегия; өмір бойы бас бостандығынан айыру Мавритания, Кот-д'Ивуар.

Сараланған белгілері болған кезде ең аз мерзім: 3 жыл-Болгария; 4 жыл - РФ, Армения, Швеция; 5 жыл - Әзірбайжан, Албания, Австрия, Грузия; 8 жыл - Бразилия, Қырғызстан, Аргентина; 10 жыл – Үндістан, Боливия; 12 жыл-Испания; 15 жыл - Таиланд.

Ерекше сараланған құрамдар үшін қылмыстық жауапкершілік шараларының жоғарғы шегі: 15 жыл - Индонезия, Литва Әзірбайжан; 16 жыл - Эквадор; 20 жыл –Боливия, Австрия, Болгария, Австралия (Жаңа Оңтүстік Уэльс штаты); 25 жыл – Моңғолия, Бразилия, Румыния; 30 жыл - Франция, Бельгия, Куба; 50 жыл - Гватемала; өмір бойына бас бостандығынан айыру- Латвия, Германия [4, 566].

Осылайша, зорлау-ежелгі әлемнен бері қылмыстық заңға белгілі адамның жыныстық бостандығы мен жыныстық тұтастығына қарсы ең көне қылмыстардың бірі, бірақ оны заң шығарушы түсінуі тұрақты эволюцияны бастан кешуде.

Әр түрлі елдердің қазіргі заманғы қылмыстық заңнамасын талдау зорлау үшін қарастырылып отырған қылмыстық жауаптылықтың құқықтық құрылымында ортақ белгілер де, көптеген айырмашылықтар да бар екенін көрсетеді, олар белгілі бір дәрежеде түбегейлі сипатқа ие. Зорлауды ауыр қылмыс ретінде анықтауға деген көзқарасты ортақ белгілердің бірі ретінде ажыратуға болады.

Алайда Ресейде және кейбір шет елдерде зорлау ұғымын анықтау тәсілдері әртүрлі. Сонымен, кейбір шетелдік Қылмыстық кодекстерде біз жыныстық сипаттағы кез-келген зорлық-зомбылық әрекеттері туралы айтып отырмыз, онда әйел де, ер адам да жәбірленуші бола алады, ал Ресейде бұл тұжырымдама тек еркек пен әйел арасындағы табиғи жыныстық қатынасты білдіреді, соңғысының еркіне қайшы келеді, ал жыныстық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеттері жеке нормаларға бөлінеді. Өз кезегінде, қарастырылып отырған әрекет үшін жауапкершіліктің мөлшері мен ауырлығын белгілеу тәсілдері әртүрлі. Сонымен қатар, қол сұғушылықтың осы түрі бойынша қылмыстық заңнаманы салыстырмалы талдау Ресей Федерациясы бұл әрекет үшін ең жеңіл жазасы бар елдер тобына жататынын көрсетті.

Айта кету керек, қазіргі заң шығарушы кәмелетке толмағандарды жыныстық зорлық-зомбылықтан құқықтық қорғауға үлкен көңіл бөледі, олар туыстық қатынастарға, қамқоршылық қатынастарға немесе қызмет жағдайына

байланысты оларды тәрбиелеуге және басқа да қамқорлық көрсетуге тиіс адамдарға да қатысты қарастырылған, бұл тиісті нормалардың санкцияларында айқын көрсетілген.

Алайда, шетелдік заңнамада бірыңғай тұжырымдама жоқ телекоммуникация желілерін пайдалану арқылы жасалатын жыныстық әрекеттерге қарсы іс-қимыл салалары дамымаған, даму үстінде десек қателеспейміз. Сонымен қатар, ақпараттық-телекоммуникациялық желілер Франция, Исландия, Македония сияқты елдердің заңнамаларын саралау белгілері ретінде қарастырылады. Бұл жазаны тағайындау кезінде, оның ішінде қылмысқа дайындық кезеңінде желілерді пайдалану фактісін ескеруге мүмкіндік береді.

Еуропа елдерінің қылмыстық кодекстеріндегі кейбір құқықтық шешімдер, атап айтқанда:

-ақпараттық-телекоммуникациялық желілерді пайдалану арқылы зорлық-зомбылық қылмыстары үшін жауапкершілік белгілеу,

-ата-аналардың, отбасының басқа мүшелерінің, қамқоршылардың, балаларды тәрбиелеу және қадағалау жөніндегі міндеттерді орындайтын адамдардың немесе бала қызметтік немесе өзге де тәуелділікте болатын адамдардың зорлау және өзге де сексуалдық әрекеттер жасағаны үшін жоғары жауапкершілікті белгілеу туралы шешім қабылдаулары көңіл қуантарлық жағдай екендігін атап айтуға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. .Каменева А.Н. Дискуссионные вопросы ответственности за изнасилование по уголовному законодательству Российской Федерации и уголовным законодательствам зарубежных государств. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - М.: Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова, 2009.

2. Татарников В.Г. Уголовная ответственность за тяжкие и особо тяжкие преступления против личности. -Иркутск, 2010

3. Алауханов Е.О. Ответственность за изнасилование в современном уголовном праве // Законы России: опыт, анализ, практика. 2016. № 5

4. Кахний М.В. Соотношение изнасилования и полового сношения и иных действий сексуального характера с лицом, не достигшим шестнадцатилетнего возраста // Вопросы ювенальной юстиции. 2017. № 5.